

«Σχολικός Εκφοβισμός: ένα τέρας με πολλά κεφάλια. Νίκησέ τον!»

**Κωνσταντινίδου Καλλιόπη¹, Μαγδαληνού Καλλιόπη²,
Αγγελακάκης Άγγελος³, Ιωαννίδης Χρήστος⁴**

¹ΠΕ02 Φιλολόγος, 2^ο ΓΕΛ Ελευθερίου - Κορδελιού
kalli.konstantf@gmail.com

²ΠΕ19 Πληροφορικός, 2^ο ΓΕΛ Ελευθερίου- Κορδελιού
kmag388@gmail.com

³ΠΕ03 Μαθηματικός, 2^ο ΓΕΛ Ελευθερίου – Κορδελιού
aggelakakis@gmail.com

⁴ΠΕ04.05 Γεωλόγος, 4^ο Γυμνάσιο Ευόσμου
xioa32@otenet.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται το Πολιτιστικό Πρόγραμμα με τίτλο «Σχολικός εκφοβισμός: ένα τέρας με πολλά κεφάλια. Νίκησέ τον!» που υλοποιήθηκε σε ΓΕΛ από τετραμελή ομάδα εκπαιδευτικών διαφορετικών ειδικοτήτων, γεγονός που επέτρεψε τη διαθεματική και πολύπλευρη προσέγγιση του θέματος. Στα πλαίσια του προγράμματος οι συμμετέχοντες διευκρίνισαν όρους, ενημερώθηκαν από ποικίλες πηγές, προσέγγισαν το θέμα με βιωματικό και παιγνιώδη τρόπο, αναζήτησαν στατιστικά στοιχεία αξιολογώντας την αξιοπιστία των πηγών πληροφόρησης, διερεύνησαν την πιθανότητα γονιδιακής προδιάθεσης για βίαιη συμπεριφορά και παρήγαγαν πρωτότυπο υλικό (αφίσες, κείμενο, μπρελόκ, σελιδοδείκτες, ηλεκτρονική παρουσίαση, Infographic, ταινία) σε μια προσπάθεια αποτύπωσης των γνώσεων που κατέκτησαν και των συναισθημάτων τους και αφύπνισης των συμμαθητών τους. Κυρίως, όμως, δουλεύοντας συνεργατικά και ανταλλάσσοντας εμπειρίες, γνώρισαν και αποδέχτηκαν ο ένας τον άλλο και συνειδητοποίησαν ότι η αντίδραση απέναντι σε κάθε απόπειρα εκφοβισμού και ο σεβασμός προς τον άνθρωπο αποτελούν την απάντηση σε ένα πρόβλημα που φαίνεται ότι έχει αποκτήσει τεράστιες διαστάσεις.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: σχολική βία, σχολικός εκφοβισμός, διαδικτυακός εκφοβισμός (cyberbullying), ενημέρωση, αντίδραση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΛΑΙΣΙΟ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα «Σχολικός εκφοβισμός: ένα τέρας με πολλά κεφάλια. Νίκησέ τον!» υλοποιήθηκε σε ΓΕΛ με τη συμμετοχή ομάδας 17 παιδιών από διαφορετικά τμήματα όλων των τάξεων και εκπαιδευτικών τεσσάρων διαφορετικών ειδικοτήτων: Φιλολόγο, Πληροφορικό, Μαθηματικό και Γεωλόγο. Για την υλοποίησή του έγιναν 24 δίωρες συναντήσεις – μετά το πέρας των μαθημάτων – ενώ τα παιδιά εργάστηκαν αρκετές επιπλέον ώρες στο σπίτι τους και στο σχολείο (σε ημέρες που

δε διεξήχθησαν μαθήματα, π.χ. λόγω εκδρομής). Πρόκειται για μια προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης ενός πολύπλευρου, ενδιαφέροντος και σημαντικού για τη σχολική – και όχι μόνο- ζωή θέματος. Τα γνωστικά αντικείμενα που εμπλέκονται είναι η Λογοτεχνία, η Γλώσσα, η Φιλοσοφία, η Πληροφορική, τα Μαθηματικά, η Βιολογία. Τέλος, υπάρχει απόλυτη συμβατότητα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, καθώς πρόκειται για εγκεκριμένο από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της περιοχής όπου ανήκει η σχολική μονάδα Καινοτόμο Πολιτιστικό Πρόγραμμα.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Ο σχολικός εκφοβισμός είναι «ένα φαινόμενο νεανικής παραβατικότητας που εμφανίζεται σε πολλές χώρες του κόσμου» ([Wikipedia, 2018](#)) και τείνει να αποκτήσει εφιαλτικές διαστάσεις. Αρχίζει να μελετάται συστηματικά κατά τη δεκαετία του 1970 στη Νορβηγία από τον Dan Olweus, ενώ ο σχετικός όρος «bullying», που το περιγράφει, χρησιμοποιείται ευρέως από την επιστημονική κοινότητα από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ([Ευρωπαϊκή Καμπάνια κατά του Σχολικού Εκφοβισμού, χ.χ.](#)).

Κατά τον Olweus, προκειμένου να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός «bullying» θα πρέπει να συντρέχουν μία σειρά προϋποθέσεων: (α) να προκαλείται σκόπιμη βλάβη (σωματική ή συναισθηματική) σε κάποιο άτομο, με άλλα λόγια η επιθετική ενέργεια του θύτη να είναι εμπρόθετη (β) η εκφοβιστική συμπεριφορά να έχει διάρκεια, να είναι επαναλαμβανόμενη (γ) να υφίσταται σημαντική διαφορά δύναμης ή/και εξουσίας ανάμεσα στο θύτη και το θύμα του εκφοβισμού και (δ) η σχέση μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων να μην είναι φιλική, αλλά ο θύτης να αντλεί ικανοποίηση από το «βασανισμό» του θύματος και το θύμα να αισθάνεται ότι οι πράξεις του θύτη δεν είναι τυχαίες/επιπόλαιες ή καλοπροαίρετες (Olweus, 2009).

Το «bullying» μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλες μορφές: από λεκτική βία και διάδοση φημών μέχρι κοινωνική απομόνωση, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων και άσκηση σωματικής βίας (Olweus, 2009· [Wikipedia, 2018](#)). Ειδική περίπτωση αποτελεί ο ηλεκτρονικός/διαδικτυακός εκφοβισμός, γνωστός στη διεθνή βιβλιογραφία ως «cyberbullying», που αναφέρεται στη χρήση του Διαδικτύου και των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων επικοινωνίας (π.χ. ηλεκτρονικός υπολογιστής, κινητό τηλέφωνο) για την άσκηση βίας με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν σε σχέση με το «σχολικό εκφοβισμό» ([Beat Bullying Campaign, 2017](#)).

Σε κάθε περιστατικό σχολικής βίας εμπλέκονται οπωσδήποτε ο θύτης (μπορεί να πρόκειται και για ομάδα θυτών) και το θύμα, ενώ συνήθως υπάρχει και ένας ή περισσότεροι παρατηρητές. Οπωσδήποτε, από τη στιγμή που τα περιστατικά σχετίζονται με τη σχολική ζωή, το ζήτημα αφορά τη σχολική κοινότητα στο σύνολό της, δηλαδή όχι μόνο τους μαθητές αλλά και τους εκπαιδευτικούς και, επίσης, τους γονείς και κηδεμόνες των μαθητών ([Ευρωπαϊκή Καμπάνια κατά του Σχολικού Εκφοβισμού, χ.χ.](#)).

Καθώς το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα σοβαρό και οι συνέπειές του ακολουθούν το σύνολο των εμπλεκόμενων στη μετέπειτα ζωή τους ([Τριβιζάς, 2012](#)), ενώ ο καθένας μπορεί να πέσει θύμα εκφοβισμού ανεξάρτητα από την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει (Αρτινοπούλου, 2001), πολλές χώρες εφαρμόζουν προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου με απώτερο στόχο την εξάλειψή του.

Για παράδειγμα, στη Νορβηγία εφαρμόζεται το μοντέλο του Olweus, στη Φινλανδία το μοντέλο Κίνακουλού, ενώ και η Ελλάδα συμμετέχει σε διάφορα δίκτυα, όπως το πρόγραμμα της Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου [Ε.ΨΥ.Π.Ε.] Stop στην ενδοσχολική βία ([Δίκτυο κατά της Βίας στο Σχολείο, 2010](#)), το πρόγραμμα Beat Bullying - Hope For Children ([Beat Bullying Campaign, 2017](#)), την Ευρωπαϊκή Καμπάνια κατά του Σχολικού Εκφοβισμού ([Ευρωπαϊκή Καμπάνια κατά του Σχολικού Εκφοβισμού, χ.χ.](#)) κ.ά.

Κοινό στοιχείο όλων των προαναφερθέντων προγραμμάτων είναι ότι εστιάζουν στην ενημέρωση, την ευαισθητοποίηση, τη συνεργασία, τη γνωριμία και την αποδοχή του «διαφορετικού» ([Δίκτυο κατά της Βίας στο Σχολείο, 2010](#)). Κατά την εκτίμηση των συγγραφέων της παρούσας εργασίας, η Συνεργατική Μάθηση πληροί όλες τις προϋποθέσεις για την επίτευξη των παραπάνω στόχων - και μάλιστα από τους ίδιους τους μαθητές, ώστε να διασφαλίζεται ότι η διάρκεια των αποτελεσμάτων θα είναι σαφώς μεγαλύτερη, καθώς οι γνώσεις που κατακτώνται βιωματικά γίνονται εν τέλει και βίωμα όσων τις αποκτούν (Δαγδιλέλης κ.ά., 2013).

Ο όρος «Συνεργατική Μάθηση» είναι πολυδιάστατος. Αφορά ποικιλία εκπαιδευτικών προσεγγίσεων και δραστηριοτήτων με κοινό παρονομαστή το μαθητοκεντρικό χαρακτήρα (Smith και McGregor, 1992). Οι Johnson και Johnson (1999), κορυφίοι μελετητές και ένθερμοι υποστηρικτές της, στον ορισμό τους για τη Συνεργατική Μάθηση δίνουν έμφαση στην ομαδική συν-εργασία των μαθητών με απώτερο στόχο τη μεγιστοποίηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων για το σύνολο των μελών της ομάδας. Θεωρούν ιδιαίτερα σημαντική την αλληλεξάρτηση των μελών, καθώς η επίτευξη των στόχων κάθε μέλους είναι άμεσα συνδεδεμένη με την επίτευξη των στόχων των υπολοίπων. Ο Panitz (1997) υποστηρίζει ότι η Συνεργατική Μάθηση αποτελεί στην ουσία φιλοσοφία ζωής, που εφαρμόζεται στο σύνολο των συναναστροφών μας με τους συνανθρώπους μας και όχι απλώς μια τεχνική που αφορά έναν καθοδηγούμενο, αυστηρά δομημένο και στενά ελεγχόμενο από το δάσκαλο τρόπο ομαδικής εργασίας.

Μεγάλος αριθμός ερευνών για τη Συνεργατική Μάθηση αποδεικνύουν τα ευεργετικά της αποτελέσματα για το σύνολο των εμπλεκόμενων: συγκεκριμένα, έχει αποδειχτεί ότι συντελεί στην τόνωση της αυτοεκτίμησής τους και στην όξυνση της κριτικής τους ικανότητας, βελτιώνει την επικοινωνία και την ικανότητα συνεργασίας με άλλους, σχετίζεται θετικά με την αύξηση της ακαδημαϊκής επίδοσης των μαθητών και το βαθμό κατανόησης σύνθετων εννοιών, τη δυνατότητα έκφρασης με τη χρήση προφορικού ή γραπτού λόγου και την αποδοχή του σχολείου και διευκολύνει την κατάρριψη προκαταλήψεων και στερεοτύπων (Johnson & Johnson, 1999· Kagan, 1990· Slavin, 1989/1990). Ακόμη, μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνικοποίηση των πιο εσωστρεφών παιδιών, την ανάπτυξη σεβασμού ανάμεσα στα μέλη όλων των ομάδων και τη δημιουργία απρόσμενων φιλικών σχέσεων ανάμεσα σε μαθητές πολύ υψηλών επιδόσεων με πολύ αδύναμους ως προς την επίδοση μαθητές (Augustine, Gruber & Hanson, 1989/1990).

Επιπλέον, μπορεί να εφαρμοστεί τόσο με τη χρήση των Νέων Τεχνολογιών όσο και με τη χρήση τεχνικών που δεν απαιτούν απαραίτητα τεχνολογικό εξοπλισμό, αλλά εξασφαλίζουν τα ίδια ευεργετικά αποτελέσματα για τους εμπλεκόμενους, αν

εφαρμοστούν σωστά. Μία τέτοια τεχνική είναι και το παιχνίδι ρόλων, που αποτελεί μια ιδιαίτερα χρήσιμη τεχνική διδασκαλίας. Συνδυάζει την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών με τη βιωματική μάθηση και ενισχύει τη συνεργασία σε ομάδες. Βοηθά τους μαθητές να αναπαραστήσουν καταστάσεις, κινητοποιεί τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, δεν απαιτεί ειδικό εξοπλισμό για την εφαρμογή του και οδηγεί στη μάθηση μέσα από παιγνιώδη τρόπο. Ωστόσο, απαιτεί κατάλληλη προετοιμασία από την πλευρά του εκπαιδευτικού, που συχνά μπορεί να είναι πολύ χρονοβόρα και υψηλές ικανότητες συντονισμού των συμμετεχόντων, ενώ χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μη δημιουργηθεί η ψευδής εντύπωση ότι σύνθετες και πολύπλοκες καταστάσεις είναι σχετικά απλές ([Γρηγοριάδου, Γουλή & Γόγουλου, 2013](#)· [Κολιάδης, 1997](#)· [Κολιάδης, 2006](#)· [Ψωματάκης, χ.χ.](#)).

Λαμβάνοντας όλα τα παραπάνω υπόψη και σε μια προσπάθεια οι μαθητές μας να οικοδομήσουν/κατακτήσουν οι ίδιοι τη γνώση, να αναπτύξουν κουλτούρα συνεργασίας και να υιοθετήσουν την αντίσταση στη βία ως φιλοσοφία ζωής, επιχειρήθηκε η προσέγγιση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού στα πλαίσια του σχετικού Πολιτιστικού Προγράμματος.

Σκοπός – Στόχοι

Βασικοί στόχοι που ώθησαν την ομάδα των εκπαιδευτικών στην ανάληψη του Προγράμματος υπήρξαν:

(α) Η πολύπλευρη προσέγγιση ενός υπαρκτού προβλήματος, η αξιόπιστη ενημέρωση για αυτό και η ανάπτυξη συνειδητής στάσης ενάντια σε κάθε βίαιη συμπεριφορά.

(β) Η ενεργητική αντίδραση ενάντια σε κάθε απόπειρα εκφοβισμού είτε των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα είτε των συμμαθητών τους.

(γ) Η ευαισθητοποίηση του συνόλου των μαθητών για το θέμα, που κρίθηκε ότι θα είναι πολύ πιο αποτελεσματική αν γίνει από ομάδα συμμαθητών τους και όχι από τους εκπαιδευτικούς.

(δ) Η καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας και ομαδικότητας, απαραίτητων δεξιοτήτων για τον πολίτη του 21ου αιώνα ([Ράπτης και Ράπτη, 2013](#)· [Τριλιανός, 2013](#)).

(ε) Η συνειδητοποίηση ότι οι ομάδες λειτουργούν πιο αποδοτικά όταν περιλαμβάνουν μέλη με διαφοροποιημένες δεξιότητες ως απάντηση στο διαχωρισμό και την απόρριψη του «διαφορετικού».

ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

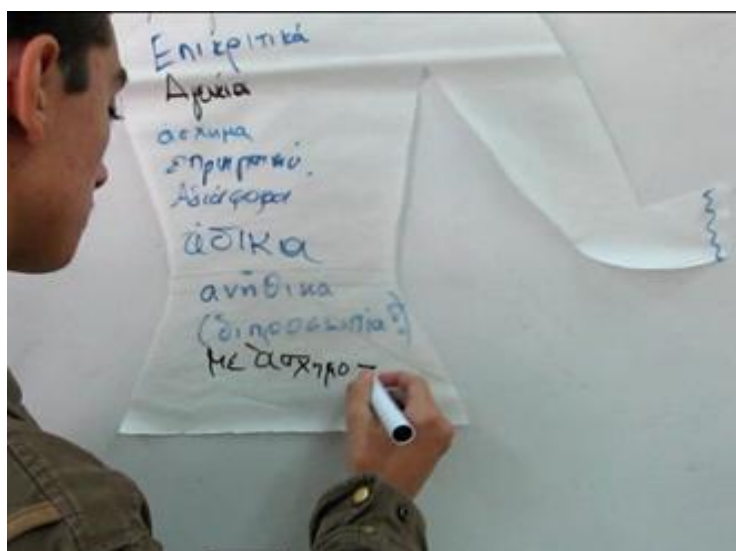
ΑΦΕΤΗΡΙΑ – ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Μολονότι η σχολική βία δεν είναι καινούριο φαινόμενο και παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα σχολεία τείνουν να το υποβαθμίζουν και να θεωρούν ότι δεν αφορά το δικό τους μικρόκοσμο ([Τριβιζάς, 2012](#)), εντούτοις, τα περιστατικά που έρχονται καθημερινά στο φως της δημοσιότητας και τα αποτελέσματα των διεξαγόμενων ερευνών σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο αποδεικνύουν ότι, κλείνοντας τα μάτια και τα αυτιά μας σε ό,τι μας τρομάζει, το πρόβλημα δεν εξαφανίζεται, αντίθετα ενισχύεται και ενίοτε γίνεται ανεξέλεγκτο. Εμφορούμενοι από την πεποίθηση ότι η απάντηση σε κάθε πρόβλημα είναι η ενημέρωση, η επαφή με τους μαθητές και η αναζήτηση της αλήθειας, προχωρήσαμε στην υλοποίηση του παρόντος

Προγράμματος, που αποκάλυψε ότι η ενδοσχολική βία δεν αποτελεί θεωρητική σύλληψη επιστημόνων που αρέσκονται να κινδυνολογούν και να διογκώνουν καταστάσεις αλλά ενδημεί, δυστυχώς, στα σχολεία μας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ – ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΧΡΟΝΟΥ

Στην αρχική μας συνάντηση με τους μαθητές πραγματοποιήθηκε σειρά βιωματικών δράσεων, που είχαν ως στόχο τη γνωριμία των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα μεταξύ τους και την εισαγωγή στο θέμα (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Βιωματικές δράσεις εισαγωγής στο θέμα.

Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί και μαθητές συναποφάσισαν την πορεία του προγράμματος επιλέγοντας την ενασχόληση με το διαδικτυακό εκφοβισμό (cyberbullying) σε πρώτη φάση.

Έτσι, κανονίστηκε τηλεδιάσκεψη με τον τότε Διευθυντή της Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, κ. Σφακιανάκη, κατά την οποία οι μαθητές ενημερώθηκαν για το θέμα και έθεσαν σειρά ερωτήσεων, επιλύοντας πολλές απορίες τους.

Στην επόμενη μας συνάντηση παρακολούθησαν την ταινία «Cyberbullying», ενώ ακολούθησε συζήτηση στην ολομέλεια, όπου κατέθεσαν προσωπικές τους εμπειρίες (το τρομακτικό ήταν ότι 2 από τους 17 μαθητές είχαν υποστεί διαδικτυακό εκφοβισμό, η μία μαθήτρια μάλιστα το βίωσε πολύ έντονα), εξήγαγαν κανόνες προστασίας και φιλοτέχνησαν αφίσες εμπνευσμένες από την ταινία, τις συζητήσεις μας και εικόνες που εντόπισαν στο Διαδίκτυο (Εικόνα 2). Οι αφίσες που αξιολογήθηκαν από τους μαθητές ως οι πιο εμπνευσμένες, τοιχοκολλήθηκαν στην αίθουσα Πληροφορικής. Στη συγκεκριμένη διαδικασία συντονιστικό ρόλο είχε η καθηγήτρια Πληροφορικής.

Εικόνα 2: Αφίσα ενάντια στον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Στις επόμενες συναντήσεις, με τη βοήθεια της Φιλολόγου, οι μαθητές προβληματίστηκαν για τον εκφοβισμό γενικά, διασαφήνισαν τους όρους «βία», «ενδοσχολική βία» και «σχολικός εκφοβισμός», ενώ επεσήμαναν τα αίτια, τους τρόπους εκδήλωσης και τις συνέπειές τους. Αναζήτησαν πληροφορίες σε λεξικά, βιβλία και στο Διαδίκτυο, αξιολόγησαν τις πηγές από όπου άντλησαν τις σχετικές πληροφορίες και ετοίμασαν παρουσίαση για το κομμάτι που είχε αναλάβει η κάθε ομάδα. Παρακολούθησαν ακόμη βίντεο για το bullying από το «Χαμόγελο του Παιδιού» (παρουσίαση ιστορίας από τη σκοπιά του θύματος –του θύτη – του παρατηρητή), συζήτησαν σε επίπεδο ολομέλειας για τις δικές τους αντιδράσεις σε κάθε περίπτωση και δραματοποίησαν την ιστορία που παρακολούθησαν επιλέγοντας τον δικό τους τρόπο αντίδρασης. Στη φάση αυτή αποφασίστηκε να γράψουν δικό τους σενάριο και να παρουσιάσουν τη δική τους ταινία ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό. Κατένειμαν, λοιπόν, μόνοι τους τους ρόλους, ενώ ο ρόλος των εκπαιδευτικών υπήρξε καθαρά επικουρικός. Επιπλέον, συνέγραψαν ημερολογιακή σελίδα από διαφορετικές οπτικές, με κάθε μαθητή να γράφει μπαίνοντας σε δύο ρόλους (π.χ. θύτης – παρατηρητής) σε μία προσπάθεια κατάκτησης ενσυναίσθησης στο μέτρο του δυνατού. Η ανάγνωση των σελίδων στην ολομέλεια οδήγησε στην εξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων. Στο σημείο αυτό αποκαλύφθηκε ότι και τρίτο μέλος της ομάδας μας είχε πέσει στο παρελθόν θύμα bullying, που την είχε κάνει να αμφισβητεί τις πνευματικές της δυνατότητες και να προσπαθεί διαρκώς να αποδείξει ότι, αν και εντυπωσιακά όμορφη ξανθιά, είναι και έξυπνη. Τέλος, τα παιδιά δημιούργησαν Infographic με κανόνες προστασίας από τον εκφοβισμό με τη βοήθεια της καθηγήτριας Πληροφορικής, που εκτυπώθηκε και τοιχοκολλήθηκε σε διάδρομο του σχολείου (Εικόνα 3).

Στη συνέχεια, αποφάσισαν να αναζητήσουν στατιστικά δεδομένα προκειμένου να αποκτήσουν μια σαφέστερη εικόνα για την έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα. Αρωγός στην προσπάθειά τους στάθηκε ο Μαθηματικός. Με την καθοδήγησή του, συνέλεξαν δεδομένα που δημοσιεύτηκαν στον τύπο και το Διαδίκτυο, αξιολόγησαν την αξιοπιστία των πηγών και ετοίμασαν παρουσίαση με τα πιο εντυπωσιακά

ευρήματα. Ομολογουμένως, τα στατιστικά στοιχεία υπήρξαν σοκαριστικά τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας, (2002), στο 20% των περιστατικών βίας στα ελληνικά σχολεία χρησιμοποιήθηκαν όπλα!

Εικόνα 3: Infographic με μέτρα προστασίας από τον εκφοβισμό.

Το επόμενο ερώτημα που μας απασχόλησε ήταν αν η βία είναι γονιδιακά καθορισμένη. Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Βιολογίας τα μέλη της ομάδας μελέτησαν τις απόψεις του βιολογικού θετικιστή Λομπρόζο για τα σωματικά χαρακτηριστικά του εγκληματία, προσέγγισαν το πρόβλημα της επίδρασης που ασκεί στην κρίση των δικαστών η εξωτερική εμφάνιση του υπόδικου, αναφέρθηκαν στις επιπτώσεις του συνδρόμου ΧΥΥ, καθώς και σε βιολογικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες που ενδέχεται να σχετίζονται με τη βίαιη συμπεριφορά για να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι πολύ πολύπλοκη για να εξηγηθεί αποκλειστικά από γενετικούς παράγοντες.

Εικόνα 4: Σελιδοδείκτες με μηνύματα κατά της βίας.

Όλες αυτές τις εβδομάδες ασχολούνταν παράλληλα με τη συγγραφή του σεναρίου για την ταινία, την κατανομή ρόλων, την επιλογή της μουσικής επένδυσης και τις λοιπές λεπτομέρειες δίνοντας και λαμβάνοντας ανατροφοδότηση από τους συμμαθητές τους. Πράγματι, η ταινία γυρίστηκε σε μία ημέρα που οι υπόλοιποι μαθητές του σχολείου έλειπαν σε εκδρομή, έτυχε επεξεργασίας από όσα μέλη είχαν τις κατάλληλες γνώσεις και, αφού αξιολογήθηκε ως αξιοπρεπής, ανέβηκε στο YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=yHIEsrrwc4k>).

Τέλος, οι μαθητές αποφάσισαν να ετοιμάσουν μπρελόκ και σελιδοδείκτες με μηνύματα κατά του «bullying», που μοίρασαν στους συμμαθητές τους σε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησής τους ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό (Εικόνα 4).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η υλοποίηση του Προγράμματος ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό οδήγησε το σύνολο των συμμετεχόντων στη διασάφηση των σχετικών όρων και τη διαφοροποίησή τους από αθώα πειράγματα, μεμονωμένα κακεντρεχή και απαξιωτικά σχόλια ή ακόμη και «τυφλές» (μη σκόπιμες/μη στοχευμένες) πράξεις βίας. Έτσι, μαθητές και εκπαιδευτικοί έμαθαν να αναγνωρίζουν ποια περιστατικά μπορούν να χαρακτηριστούν ως «bullying» και σε ποια δεν μπορεί να αποδοθεί ο συγκεκριμένος χαρακτηρισμός.

Ακόμη, η ενημέρωση από το Διευθυντή της Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος μας αποκάλυψε το μέγεθος και την έκταση του προβλήματος, τον εκτεταμένο/δραματικό χαρακτήρα που μπορεί να προσλάβουν αρκετά περιστατικά και το πόσο εκτεθειμένοι και ευάλωτοι είμαστε εν δυνάμει όλοι οι χρήστες του Διαδικτύου και κυρίως των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Παράλληλα, όμως, μας έπεισε ότι υπάρχουν μέτρα προστασίας που μπορούμε και οφείλουμε να λάβουμε, ώστε να ελαχιστοποιήσουμε τους κινδύνους. Η σοβαρότητα των κινδύνων και η αναγκαιότητα λήψης μέτρων προστασίας παραμένει, δυστυχώς πιο επίκαιρη από ποτέ, αν αναλογιστεί κανείς την αυτοκτονία φοιτήτριας στη Θεσσαλονίκη λόγω της δημοσιοποίησης φωτογραφιών της στο Διαδίκτυο και την αναταραχή που δημιουργήθηκε με το διαδικτυακό «παιχνίδι» θανάτου «Blue Whale» στο οποίο έχει

εμπλακεί απροσδιόριστος αριθμός εφήβων από όλο τον κόσμο – ήδη έχουν διαπιστωθεί τρία τουλάχιστον κρούσματα και στην Ελλάδα!

Η προσέγγιση του άλυτου επιστημολογικού προβλήματος «γονίδια/κληρονομικότητα ή περιβάλλον» σε σχέση με την εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς οδήγησε για μια ακόμη φορά στη συνειδητοποίηση ότι οι παράγοντες που καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά είναι πολλοί και δύσκολα προσδιορίσιμοι και ότι δεν υπάρχουν απλές ή μονοδιάστατες απαντήσεις, διδάσκοντάς μας να αποφεύγουμε τις εύκολες κρίσεις και την αβίαστη εξαγωγή συμπερασμάτων.

Επιπλέον, η αναζήτηση στατιστικών στοιχείων και η αξιολόγηση των πηγών δίδαξε σε όλους μας το πολύτιμο μάθημα της μη άκριτης αποδοχής πληροφοριών – ακόμη κι αν πρόκειται για αριθμητικά δεδομένα, της προσωπικής έρευνας για την εύρεση της αλήθειας, της διασταύρωσης στοιχείων και της υποβολής τους σε κριτική επεξεργασία εξοπλίζοντας τους συμμετέχοντες με μια δεξιότητα απαραίτητη για κάθε πολίτη του 21ου αιώνα: την κριτική ανάγνωση.

Εξάλλου, η επαφή και η κατάθεση σκέψεων και εμπειριών για ένα τόσο σοβαρό θέμα οδήγησε όλους μας να αποκαλύψουμε ένα κομμάτι του εαυτού μας στους άλλους κατακτώντας έτσι πιο στενές και ουσιαστικές σχέσεις και συνειδητοποιώντας ότι όσα μας ενώνουν είναι περισσότερα από αυτά που μας χωρίζουν και ότι ο μόνος τρόπος για να συνειδητοποιήσουμε τη λυτρωτική αυτή αλήθεια είναι να «σπάσουμε» τη σιωπή κάνοντας το πρώτο βήμα προσέγγισης των άλλων. Για το λόγο αυτό προσπαθήσαμε να μεταδώσουμε τις απόψεις και τα συναισθήματά μας μέσα από τις αφίσες, το Infographic, τα μπρελόκ, τους σελιδοδείκτες και την ταινία.

Τέλος, η εμπλοκή εκπαιδευτικών διαφορετικών ειδικοτήτων κατέστησε δυνατή την πολύπλευρη προσέγγιση του θέματος, ώστε να καλύπτονται τα ενδιαφέροντα και να αξιοποιούνται οι δυνατότητες όλων αλλά και όλοι να αποκτήσουμε νέες γνώσεις σχηματίζοντας μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το θέμα.

Οπωσδήποτε δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι όλα κύλησαν απρόσκοπτα και ειδυλλιακά και ότι απουσίαζαν εντελώς τα προβλήματα. Για παράδειγμα, η αποκάλυψη από την πλευρά τριών μαθητών ότι υπήρξαν θύματα bullying – στη μία περίπτωση η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη- έφερε σε αμηχανία τους εκπαιδευτικούς, καθώς δεν είναι ειδικευμένοι στην αντιμετώπιση τέτοιων ζητημάτων. Επιλέχθηκε ως λύση η επικοινωνία με την ψυχολόγο του δήμου, η οποία συνεργάζεται με το σχολείο και έσπευσε να συνομιλήσει με εκπαιδευτικούς και μαθητές (στην ολομέλεια και κατ' ιδίαν) προτείνοντας αντιδράσεις και λύσεις.

Στους περιορισμούς του Προγράμματος πρέπει, επίσης, να αναφερθούν ο σχετικά περιορισμένος αριθμός των συμμετεχόντων μαθητών, η μη διεξαγωγή έρευνας από τα ίδια τα παιδιά, ώστε να συλλεγούν πρωτογενή δεδομένα, η αδυναμία παρουσίασης της δουλειάς των παιδιών εκτός σχολείου. Ο τελευταίος περιορισμός και η επικαιρότητα του θέματος είναι που μας έδωσαν το κίνητρο να προχωρήσουμε στη συγκεκριμένη παρουσίαση θέλοντας να περάσουμε το μήνυμα ότι τα «τέρατα» δε λείπουν ποτέ από το δρόμο μας αλλά, όπως είπε και ο Σεφέρης στην ομιλία του στη Στοκχόλμη στην τελετή όπου του απονεμήθηκε το βραβείο

Νόμπελ, η απάντηση που έχει τη δύναμη να «χαλάσει» κάθε «τέρας» παραμένει σταθερά και διαχρονικά ο «άνθρωπος».

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Γρηγοριάδου, Μ., Γουλή, Ε. και Γόγουλου, Α. (2013). *Διδακτικές Τεχνικές*. Ανακτήθηκε στις 22 Μαρτίου 2018 στο: <http://newtech-pub.com/wp-content/uploads/2013/10/kef-didaktikes.pdf>

Δαγδιλέλης, Β., Ζάγουρας, Χ., Κόμης, Β., Κουτσογιάννης, Δ., Κυνηγός, Χ., & Ψύλλος, Δ. (2013). *Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση και εφαρμογή των Τ.Π.Ε. στη διδακτική πράξη – Γενικό μέρος, τεύχος 1*. Πάτρα: ΙΤΥΕ «Διόφαντος».

Δίκτυο κατά της Βίας στο Σχολείο (2010). *Τρόποι Πρόληψης και αντιμετώπισης (του σχολικού εκφοβισμού και της ενδοσχολικής βίας)*. Ανακτήθηκε στις 24 Μαρτίου 2018 στο: <http://antibullying.gr>

Ευρωπαϊκή Καμπάνια κατά του Σχολικού Εκφοβισμού (χ.χ.). *Σχολικός Εκφοβισμός*. Ανακτήθηκε στις 23 Μαρτίου 2018 στο: <http://www.e-abc.eu/gr/sholikos-ekfovismos/>

Κολιάδης, Ε. (2006). *Θεωρίες Μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, τόμος β' - Κοινωνιογνωστικές Θεωρίες*. Αθήνα: αυτοέκδοση.

Κολιάδης Ε. (1997). *Θεωρίες Μάθησης και εκπαιδευτική πράξη, τόμος γ' - Γνωστικές Θεωρίες*. Αθήνα: αυτοέκδοση.

Ράπτης, Α. & Ράπτη, Α. (2013). *Μάθηση και Διδασκαλία στην εποχή της Πληροφορίας, τόμος α'*. Αθήνα: Αριστοτέλης Ράπτης.

Τριβιζάς, Ε. (2012). *Το αληθινό παραμύθι της βίας*. Ανακτήθηκε στις 24 Μαρτίου 2018 στο: <http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=452910>

Τριλιανός, Θ. (2013). *Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*. Αθήνα: Διάδραση.

Ψωματάκης Β. (χ.χ.). *Επιμόρφωση Β' Επιπέδου ΠΕ19*. Ανακτήθηκε στις 23 Μαρτίου 2018 στο:

<https://epimorfwsh-b.wikispaces.com/file/view/%CE%94%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82+%CE%A4%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82.pdf>

Augustine, D.K., Gruber, K. D., & Hanson, L. R. (1989-1990). *Cooperation works! Educational Leadership, 47, 4-7*.

Beat Bullying Campaign – Hope for Children (2017). *Σχολικός Εκφοβισμός*. Ανακτήθηκε στις 24 Μαρτίου 2018 στο: <http://bb.uncrcpc.org.cy>

Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1999). *Learning Together and Alone. Cooperative, Competitive and Individualistic Learning (5th edition)*. USA: Allyn and Bacon.

Kagan, S. (1990). *The structural approach to cooperative learning. Educational Leadership, 47, 12-15*.

Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε*. Αθήνα: Κοροντζής, Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου.

Panitz, T. (1997). Collaborative versus cooperative learning: A comparison of the two concepts which will help us understand the underlying nature of interactive learning. *Cooperative Learning and College Teaching*, 8 (2), 1-13.

Slavin, R. (1989/1990). Research on Cooperative Learning. Consensus and Controversy. *Educational Leadership*, 47, 52-56.

Smith B., & MacGregor J. (1992). What Is Collaborative Learning? In: Goodsell, A., Maher, M., Tinto, V., Leigh Smith, B., & MacGregor, J. (Eds.), *Collaborative Learning: A Sourcebook for Higher Education* (pp.10-30). National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment at Pennsylvania State University.

Wikipedia, Ανακτήθηκε στις 23 Μαρτίου 2018 στο:
https://el.wikipedia.org/wiki/Σχολικός_εκφοβισμός.